

INFORMATION TILL FÖRSKOLOR OCH SKOLOR I NACKA

VÄGEN TILL EN GIFTFRI FÖRSKOLA OCH SKOLA – SÅ GÖR DU

FÖRORD

I vår vardag omger vi oss av varor som textilier, elektronik och leksaker. Något man vanligtvis inte tänker på är att alla dessa varor innehåller kemikalier. Kemikalierna gör att varan får vissa egenskaper. Det är ofta egenskaper som förenklar vår vardag, men tyvärr kan vissa kemikalier också skada människors hälsa och miljön. Våra små medborgare, barnen, är extra känsliga under sin tidiga utveckling och ska inte behöva påverkas negativt av att vistas på sin förskola eller skola.

Med den här foldern vill vi ge en vägledning till förskolornas och skolornas arbete för en säker miljö, där man undviker riskabla kemikalier. Den innehåller en faktadel, ordförklaringar, information om miljö- och allergimärkningar och lästips. Separat finns en checklista, som utgår från samma rubriker som folderns faktadel.

Informationen är ett led i kommunens arbete med ett av Nackas sex miljömål: **Giftfri miljö**.

Vi hoppas du ska ha nytta av informationen.

Per Enarsson
miljöchef

VARFÖR ÄR BARN EXTRA KÄNSLIGA?

Barn är mer känsliga för kemikalier än vuxna. Det beror bland annat på att barns kroppar inte är färdigutvecklade. Barn ska fortsätta utveckla viktiga organsystem som hjärna, immunförsvar och hormonsystem fram till vuxen ålder. Under vissa utvecklingsfaser kan det vara extra sårbart för kemikalieexponering, det kan till exempel påverka barnets förmåga att få barn i framtiden.

Barn är mer känsliga för kemikalier än vuxna eftersom de andas snabbare, äter och dricker mer i förhållande till sin vikt. Barn har tunnare och känsligare hud som gör att de lättare tar upp kemikalier genom huden. Om barn utsätts för samma mängd av ett ämne som en vuxen så får barn i sig mer.

Barn har ett annat beteende än vuxna. De utforskar världen genom att krypa på golv, tugga och suga på saker. Barnen får då i sig kemikalier dels i dammet som finns där och dels från de kemikalier som läcker från sakerna.

HUR SER DET UT PÅ FÖRSKOLOR OCH SKOLOR?

Barn vistas ofta en stor del av dagen på förskola. Denna miljö innehåller ofta mer kemikalier än vissa andra miljöer som t.ex. jämfört med hemmiljön. Miljön på förskolan ska vara lättstädad, hålla nere ljudnivån och tåla slitage. För att det ska vara lätt att städa lägger man plastgolv, använder plastöverdrag på madrasser, plastöverdrag på skötbordsmadrasser och plastdukar på bord. Mattor, gardiner och textilier på möbler och lekkuddar är ofta behandlade med kemikalier för att få en smuts-, fett och vattenavvisande yta. På en förskola finns också mycket allväderskläder samlad som är vatten- och smutsavvisande. Det finns ofta många föremål på en liten yta, såsom plastleksaker, utklädningskläder och pysselmateriel. Alla dessa föremål avger kemikalier.

Även om skolan saknar en del av de saker som finns på en förskola, så finns också vissa likheter särskilt i skolans fritidsdel.

Kemikalierna samlas i damm i inomhusmiljön och är en betydande källa för olika typer av miljögifter. Ju fler saker på en yta, desto mer damm finns det. Dammet lägger sig på golv, föremål och finns i inomhusluften. En del förskolor och skolor är inte byggda för att vara det och har en ventilation som inte är anpassad efter så många barn. Om ventilationen är bristfällig påverkar det mängden damm och därmed kemikalier.

Ventilationsanläggningen i en byggnad ska transportera bort partiklar och andra föroreningar i inomhusluften. Både det luftburna dammet och det som finns på golv, hyllor, armaturer m.m. har betydelse för luftkvaliteten. Luftburet damm som inte ventileras bort deponeras på ytor i lokalen och kan virvlas upp och bli inandningsbart igen vid aktiviteter i rummet. Frekvensen och kvalitén av städningen påverkar sedan om dammet ligger kvar på ytorna inom förskolan eller skolan och påverkar inomhusmiljön och barnens hälsa.

VAD GÖR NACKA KOMMUN?

I Nacka finns det lokala miljömålet ”Giftfri miljö” som innebär att Nacka ska vara så giftfritt att inte människor eller miljö påverkas negativt. Det finns även ett delmål som säger att gifter ska minska i barns vardag. Under år 2016 satsade Nacka kommun 2 miljoner kronor på att byta ut saker med skadliga kemikalier på förskolorna. Inom kommunen arbetar man även med tillsyn av förskolor och skolor och har här börjat titta på varor som kan innehålla farliga ämnen. Förskolor och skolor kan dock själva minska mängden skadliga kemikalier genom att skaffa sig kunskap.

HUR KAN SKADLIGA KEMIKALIER MINSKAS PÅ FÖRSKOLAN OCH SKOLAN?

Många barn leker med produkter och material som inte är tillverkade att vara leksaker. Det finns ett leksaksdirektiv inom EU som sedan 2013 gör att leksaker inte får innehålla höga halter cancerogena, mutagena och reproduktionstoxiska ämnen. Om barnen leker med saker som inte är tillverkade för att vara leksaker utsätts barnen för sådana ämnen. Leksaker som är tillverkade innan 2013 innehåller skadliga ämnen som idag är förbjudna. Leksaker som är tillverkade utanför EU följer inte samma strikta lagstiftning för innehåll av skadliga kemikalier i varor för barn. Genom att bland annat rensa bort och byta ut saker med skadliga ämnen, se till att ha en väl fungerande ventilation och goda städrutiner samt skaffa sig kunskap inom området kan kemikalier i barnens vardag minska.

LEKSAKER OCH PYSSELMATERIAL

1. Rensa bort uttjänt elektronik

Elektronik är ingen leksak och innehåller diverse mindre bra ämnen som inte är anpassade för barn. Både plasthöljet och kretskorten i elektroniska apparater innehåller bland annat tungmetaller, flamskyddsmedel och ftalater. Det kan vara till exempel mobiltelefoner, tangentbord och sladdar. Denna typ av elektronik är inte lämplig för barn att leka med och bör därför rensas ut och lämnas som el-avfall till något av kommunens elreturskåp eller en kretsloppscentral.

2. Rensa bland icke-leksaker

Det ställs högre krav på saker som är tillverkade för barn än på övriga varor. Byggmaterial som till exempel rör och slangar, utklädningskläder, väskor och skor av kromgarvat läder eller konstläder och/eller med metalldetaljer samt oäkta metallsmycken och nycklar bör inte användas som leksaker. Byggmaterial och konstläder kan innehålla till exempel ftalater och kläder med metalldetaljer samt metallsmycken kan innehålla bly, kadmium och nickel. Tvättade kläder och väskor i textil samt vegetabiliskt garvat läder, livsmedelsförpackningar i kartong eller saker från naturen är generellt bra alternativ.

3. Rensa bland plastleksaker

Plastleksaker kan innehålla tungmetaller och skadliga mjukgörare som ftalater. De tungmetaller som kan finnas i plastleksaker, framförallt bly och kadmium, kan ha negativa effekter på bland annat nervsystemet och kan vara cancerframkallande. Eftersom en del ftalater har hormonstörande effekter ska barn inte utsättas för dem i onödan. Vid köp av plastleksaker välj leksaker som är tillverkade inom EU och som är CE-märkta. De plastleksaker som är viktigast att rensa bort är:

- Klibbiga och hala plastleksaker
- Plastleksaker som luktar starkt
- Mjuka plastleksaker som är tillverkade innan 2013
- Plastleksaker tillverkade utanför EU
- Plastleksaker som inte är CE-märkta
- Plastleksaker innehållande mineralolja (vätskefylld leksak)
- Slime och leklor av PVC exempelvis cernitlera (bättre alternativ är att göra egen trolldag, play doh-lera eller slime utan lim)

4. Inför rutiner för rengöring av leksaker

Genom att skölja eller torka av saker släpper de mest lättillgängliga kemikalierna. Alla nyinköpta leksaker bör därför sköljas eller torkas av innan användning. Förskolan och skolan bör även ha rutiner för att skölja av och torka av leksaker regelbundet så att ytliga kemikalier och damm avlägsnas.

5. Rensa bland pysselmaterial

Barn ska inte använda märkningspliktiga eller gamla färger, lim och lacker. Undvik även oljebaserade färger. Använd istället vattenbaserade alternativ som är tillverkade för barn. Tänk på att varken färg eller lim ska spolats ut i avloppet. Vid uppvärmning av plast, till exempel vid strykning av pärlplattor, se till att vädra samtidigt och se till att barnen inte är i samma rum. Undvik förkläden av PVC och använd istället miljömärkta förkläden eller de som är tillverkade av nylon. Aluminiumkonserver bör inte

användas som pysselmaterial eftersom de ofta innehåller hormonstörande ämnen. Bättre alternativ är matförpackningar av kartong samt saker från naturen.

KEMIKALIER OCH AVFALL

6. Rensa bland kemiska produkter och förvara dem säkert

På varje förskola och skola bör man tänka igenom vilka kemiska produkter som egentligen behövs och rensa bort de som är onödiga. De kemiska produkter som behövs ska förvaras på en plats som barnen inte kommer åt och i sin ursprungliga förpackning. Kemiska produkter som förskolan och skolan inte behöver lämnas till en kretsloppscentral.

7. Byt ut kemiska produkter med farliga ämnen och ersätt med bättre alternativ

Om det finns kemiska produkter på förskolan och skolan som innehåller utfasningsämnen måste dessa ersättas med bättre alternativ. Välj gärna miljömärkta och parfymfria alternativ. Förvara kemiska produkter oåtkomligt för barn.

8. Gör en lista med alla märkningspliktiga kemiska produkter och skaffa tillhörande säkerhetsblad

De märkningspliktiga kemiska produkter som förskolan och skolan väljer att behålla (eller produkter med farosymboler) ska finnas listade i en kemikalieförteckning. Det ska finnas tillhörande säkerhetsdatablad för produkterna. Säkerhetsdatablad hittas ofta på hemsidor eller kan beställas från leverantör.

9. Sortera avfallet rätt

Efter utrensning är det viktigt att avfallet tas om hand om på bästa sätt. Tänk på att plastleksaker, mjukdjur, textilier och kuddar ska sorteras som restavfall. Mobiltelefoner, batteridrivna leksaker och andra elektroniska produkter ska sorteras som elavfall. All färg, lack och lim ska sorteras som farligt avfall även de produkter som inte är märknings-

Söt, men mindre lämplig, leksak i mjukplast.

Bokstavsklossar i trä – ett bättre material för leksaker.

pliktiga och/eller vattenlösliga. Även batterier sorteras som farligt avfall. Sorteringsinformation finns på www.nacka.se/nackavattenavfall/avfall/sortera.

10. Inför säkra rutiner för hantering av trasiga lågenergilampor

Lågenergilampor innehåller kvicksilver. Går en lampa sönder ska rummet lämnas och vädras ordentligt. Är lampan varm ska man vänta 20-30 minuter innan man vistas i rummet igen. Resterna av lampan torkas upp med papper och läggs i en burk märkt "Kan innehålla kvicksilver" och lämnas in till en kretsloppscentral som miljöfarligt avfall. Se också www.kemi.se

INREDNING

11. Rensa bland madrasser och lekkuddar

Madrasser, dynor och kuddar kan både i dess skumfyllning och i själva överdraget innehålla bland annat skadliga mjukgörare, flamskyddsmedel och tungmetaller. Om de är tillverkade innan 2007 bör de bytas ut. Vid val av nya madrasser välj bort madrasser med PVC-överdrag. Välj gärna dynor och lekkuddar som är miljöcertifierade.

12. Byt ut ut äldre möbler

Äldre möbler av skumgummi och textil kan innehålla förbjudna flamskyddsmedel. Byt därför ut gamla möbler från 1970-1990-talet som är gjorda av skumgummi. Möbler med överdrag av exempelvis konstläder består ofta av PVC och kan innehålla hälsoskadliga ftalater och bör även de bytas ut. Vid inköp av nya möbler välj de som är utan PVC, ftalater, skadliga flamskyddsmedel och tungmetaller.

13. Byt ut textilier med specialfunktioner

Undvik textilier med egenskaper så som smutsavvisande, antibakteriella och flamsäkra eftersom dessa funktioner ofta beror på miljö- och hälsoskadliga kemikalier som till exempel perfluorerade ämnen och nanosilver. Vaxdukar

gjorda av PVC kan innehålla skadliga mjukgörare och bör undvikas. Bättre alternativ är vaxdukar av bomull med en yta av akrylatplast. Vid val av nya textilier, välj gärna naturfiber som är miljömärkta eller begagnade. Exempel på naturfiber är bomull, lin och ull.

14. Inför rutiner för att tvätta textilier

Alla nya textilier bör tvättas innan användning, det gäller även kuddar och mjukdjur. Nya textilier kan innehålla rester av kemikalier från tillverkningen och mycket av det försvinner vid tvätt. Det är viktigt att tvätta alla textilier som gardiner, filter och mjukdjur regelbundet eftersom textilier samlar damm och damm binder skadliga ämnen.

HYGIEN, VENTILATION OCH STÄDNING

15. Inför rutiner för att tvätta barnens händer

Förskolan och skolan bör ha rutiner för att tvätta händerna när barnen varit på toaletten, varit ute och efter kontakt med elektronik och kemiska produkter som färg och lim. Med goda rutiner för handtvätt minimeras risken att skadliga ämnen kommer in i kroppen när barnen stoppar händerna i munnen.

16. Inför kontroll av ventilation

Ventilationsanläggningen i en byggnad ska transportera bort partiklar och andra föroreningar i inomhusluften och tillföra frisk luft. Ventilationsanläggningens funktion och dimensionering har stor betydelse för inomhusmiljön. Dålig luftkvalitet kan leda till en rad olika hälsobesvär som bland annat astma, allergi samt påverkan av kemikalier.

Förskolan och skolan ska ha godkänd obligatorisk ventilationskontroll, OVK, och ska utföras var tredje år. Förskolan och skolan ska ha underlag för hur många personer ventilationen är dimensionerad för i alla rum. Uteluftsflödet ska vara minst 7 l/s per person samt ett tillägg på minst 0,35 l/s per kvm golvarea för att vädra ut föroreningar som kommer från byggnaden, inredning,

Här fäster magneterna bra – men på bekostnad av ventilationen.

Skåp på hjul underlättar städningen.

elektriska apparater m.m. Verksamheten ska sedan planera efter dessa ventilationsuppgifter så att inte antalet personer per rum överskrids.

Ventilationskanaler och ventilationsdon ska hållas rena och fria från exempelvis damm så att personer som vistas i inomhusmiljön kan tillgodogöra sig frisk luft.

17. Inför bra rutiner för att städa bort damm

Städning minskar en rad olika föroreningar från inomhusmiljön. Damm innehåller olika ämnen som kan påverka människors hälsa negativt som till exempel olika kemikalier, men även mögel, kvalster, bakterier och virus, pollen och pälsdjursallergen. Olika kemiska ämnen som finns bundna till dammpartiklarna kan vara negativa för hälsan. Det kan t ex. finnas hormonstörande ämnen som mjukgörare i plaster och flamskyddsmedel från elektronik och textilier. Både det luftburna dammet och det som finns på golv, hyllor, armaturer m.m. har betydelse för luftkvaliteten. Luftburet damm som inte ventileras bort deponeras på ytor i lokalen och kan virvlas upp och bli inandningsbart igen vid aktiviteter i rummet.

Det är viktigt att förskolan och skolan har ordentliga städrutiner med tydlig ansvarsfördelning där det framgår vad städfirman respektive förskolan och skolan ska göra. På så sätt säkerställs att inget faller mellan stolarna och att allt städas på ett tillfredsställande sätt. Det är även viktigt med rutiner för att följa upp städningen.

Städningen bör ske tidigast två timmar efter att barnen har lämnat lokalerna då dammet som virvlat runt i luften hunnit sedimentera ner. Barn bör heller inte vistas i lokalen då dammsugning rör upp damm. Det finns särskilda filter att köpa till dammsugaren så att minimalt med damm återcirkuleras till inomhusluften så kallade HEPA-filter.

För att undvika att damm samlas på saker och för att underlätta städningen bör så mycket som möjligt av förskolans och skolans saker förvaras i sluten förvaring som exempelvis skåp och lådor. Alternativt är att det finns goda rutiner för att plocka undan inför städning och rutiner för rengöring av saker. Kom ihåg damm även på hög höjd exempelvis ovanpå skåp och hyllor.

Muggar och kanna i plast kan läcka kemikalier.

MAT OCH TILLAGNING

18. Servera mer ekologisk och vegetarisk mat

Vid framställning av ekologisk mat används inte kemiska bekämpningsmedel. Genom att öka andelen ekologisk mat minskar mängden kemikalier i maten. Det är även bra att äta vegetariskt eftersom det ofta ansamlas mer miljögifter i djur än i växter. Undvik fisk från Östersjön eftersom den innehåller höga halter av miljögifter som dioxiner, PCB och kvicksilver.

19. Använd inte plast vid tillagning och servering

Använd inte plast vid tillagning och servering av mat. Plast läcker mer eller mindre skadliga kemikalier. Plast läcker framförallt skadliga kemikalier i kombination med värme, feta livsmedel och sura livsmedel. Undvik framförallt plast av polykarbonat märkt med PC eller siffran 7 då materialet kan innehålla hormonstörande ämnen som Bisfenol A. Använd alternativt i glas, porslin, rostfritt stål och gjutjärn. Då exempelvis porslinstallrikar och gjutjärnsstekpannor kan vara tunga är lättviktsporcelain/glasporcelain och lätt gjutjärnsstekpanna att föredra.

20. Byt ut PVC-folie mot bättre alternativ

Använd inte PVC-folie i köket. Byt ut den mot plastfolie av polyeten (Gladpack) eller använd lock av metall eller glas över det som ska täckas.

21. Använd inte teflon, aluminium och konservburkar

I teflon även kallad "non stick"-beläggning finns perfluorerade ämnen som är svårnedbrytbara och ansamlas i kroppen. De kan vara reproduktionsstörande, cancerframkallande och kroniskt giftiga. Byt ut kastruller, stekpannor och kakformar i teflon till gjutjärn eller rostfritt.

Aluminium kan ha effekter på utvecklingen av centrala nervsystemet. Undvik att tillaga, värma upp och förvara sura livsmedel i kastruller, formar, dricksflaskor, folie och andra kärl av aluminium. Till sura livsmedel räknas saft, soppor, krämer, tomat, rabarber, bär och frukt.

Bra alternativ: rostfritt stål och porslin.

Många konserverburkar har en beläggning på insidan som innehåller Bisfenol A, BPA. Undvik mat från konserverburkar och köp hellre färsk mat, fryst mat, mat förpackad i glasburk eller papperstetra.

22. Inför rutiner för att spola i vattenkranen tills vattnet blir kallt

Kranen och vattenledningarna kan bland annat laka ur bly och koppar. Bakterier kan också växa till i vatten som står stilla i vattenledningar. Spola kranvattnet tills det blir riktigt kallt innan det ska användas till dryck och matlagning. Använd inte heller varmt kranvatten till detta.

INKÖP

23. Använd handskar av nitril eller polyeten

Användning av handskar är inte samma som en god hygien. Handskar används ofta vid blöjbyte och matlagning. Vinylhandskar kan innehålla skadliga mjukgörare och kan tas upp av huden eller gå över till maten. Latexhandskar kan vara allergiframkallande. Bra alternativ är handskar av nitril eller polyeten (PE).

24. Välj miljömärkta och parfymfria hygien- och städprodukter

Vid val av hygien- och städprodukter välj gärna miljömärkta och parfymfria alternativ. Både för att minska risken för negativa hälsoeffekter och för miljön.

BYGGNAD OCH UTOMHUSMILJÖ

25. Bygg och underhåll med miljöanpassat material

Vid nyproduktion av förskolor och skolor bör direktiven för Miljöbyggnad enligt Sweden Green Building Council följas, nivåerna silver och guld. Klassningen ställer krav på bland annat energiförbrukningen och kemikalieanvändningen.

Vid ombyggnad och renovering använd endast godkända byggvaror. Utgå från BASTA-registret eller Sunda hus för att välja rätt produkter. Byggvarubedömningen har också rekommendationer.

26. Byt ut PVC-golv

PVC-golv kan innehålla blyföreningar och mjukgörande ftalater. Alternativ kan vara golv av trä och linoleum. Linoleum-golv är ett bra alternativ, men ska städas med torra städmetoder.

27. Skapa en stimulerande och giftfri utomhusmiljö

På barns lekplatser och andra utemiljöer kan det finnas material som innehåller ämnen som kan vara skadliga för hälsa eller miljö som till exempel bildäck, tryckimpregnerat trä, slipers, tjärasfalt med mera. Undvik gummiastfalt som innehåller återvunna bildäck och använd gärna naturliga alternativ som gräs, grus, sand och bark. Välj gärna bort däckgungor och välj istället alternativ av exempelvis trä. Undvik gärna tryckimpregnerat trä och välj tåliga alternativ som olje-, värme- eller kiselbehandlat trä, kärnvirke eller en tåligare träsort.

Källor: Folkhälsomyndigheten, Kemikalieinspektionen i samarbete med Håll Sverige rent, Sundbybergs kommun och Göteborgs kommun.

ORDFÖRKLARINGAR

Bisfenol A

Bisfenol A (BPA) finns främst i polycarbonatplast, men används även i polyuretanplast och PVC-plast för att skydda materialen från att brytas ner. BPA finns bland annat i konserverburkar, plasttallrikar, plastförpackningar och leksaker. Den största källan till BPA-exponering är via maten, då livsmedel ofta förpackas och förvaras i plastförpackningar som innehåller ämnet. Barn kan även få i sig ämnet genom att det samlas i damm som de andas in eller sväljer eller när de har materialet direkt i munnen. BPA kan bland annat påverka barnens framtida förmåga att få barn.

Bly

Bly är ett grundämne med många olika användningsområden. Det används bland annat som tillsats i PVC-plast, elektronik, vattenkranar, smycken, nycklar, mat och vatten. Barn utsätts också för bly genom damm som de andas in eller sväljer eller när de har ett föremål som innehåller bly direkt i munnen. Bly kan bland annat påverka barnens framtida förmåga att få barn, nervsystemet och hjärnans utveckling. Det kan innebära en negativ påverkan på intellektet, orsaka koncentrationsstörningar och inlärningssvårigheter.

Bromerade flamskyddsmedel

Produkter behandlas med bromerade flamskyddsmedel för att inte börja brinna så lätt. De finns i bland annat elektronik, textilier och stoppade möbler. Flamskyddsmedel är fettlösliga, vilket innebär att de stannar kvar i våra kroppar. Medlen kan påverka barnens framtida förmåga att få barn, ge inlärningssvårigheter och vara cancerframkallande. Barn exponeras främst för flamskyddsmedel genom att de andas in flamskyddsmedel eller sväljer damm som partiklarna samlats i.

CE-märkning

Genom att CE-märka en vara deklarerar tillverkaren, på eget ansvar, att produkten uppfyller EU:s lagstiftning för just den produktkategorin. Finns bland annat som märkning på leksaker.

Ftalater

Ftalater används främst som mjukgörare i olika plaster, bland annat PVC-plast. Ftalater är inte bundet i materialet, utan har förmåga att läcka ur plasten och sprids till omgivningen över lång tid. Barn kan få i sig ftalater genom huden, när de har plastmaterialet direkt i munnen eller genom att de andas in eller sväljer damm som ftalaterna samlats i. Ftalater finns ibland annat i leksaker, plasthandskar, madrassöverdrag och så kallade vaxdukar. Forskning har visat att en del ftalater ökar risken att få astma och allergier samt påverkar barnens framtida förmåga att få barn. En del ftalater är förbjudna i leksaker sedan år 2007.

Försiktighetsprincipen

Eftersom lagstiftningen är komplicerad och tar tid att förändra och det finns så många olika ämnen som man inte har kunskap är det viktigt att tillämpa försiktighetsprincipen. Den innebär enligt miljöbalken att ”Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.”

Försiktighetsprincipen innebär att man alltid ska välja de bästa produkterna och det bästa alternativet ur miljö- och hälsosynpunkt. Det är viktigt även utifrån ett barnperspektiv.

Gränsvärden och cocktaileffekten

Det finns gränsvärden för hur mycket av ett visst ämne en produkt får innehålla. Lagstiftningen skärps allt eftersom forskningen visar på negativa effekter på vår hälsa och miljön. Lagstiftningen gäller bara leksaker och inte andra produkter som små barn ofta kommer i kontakt med. Bedömningar om gränsvärden och lagstiftning kring ett ämne tas fram utifrån det vi vet om ämnena var för sig och inte utifrån vilken effekt de kan få tillsammans med andra kemikalier. Vi utsätts dock aldrig för ett ämne i taget utan för flera samtidigt och det kan skapa stora konsekvenser. Detta kallas för cocktaileffekten.

Hormonstörande

Kemikalier som påverkar hormonsystemet kan ge upphov till en rad olika effekter. Hormonstörande ämnen kan orsaka fortplantningsstörningar, missbildningar, cancer, diabetes, hjärt- och kärlsjukdomar, benskörhet samt skador på immun- och nervsystem.

Kadmium

Kadmium är en metall som bland annat kan finnas i äldre plastföremål, elektronik och konstnärsfärg. Den största exponeringen av kadmium sker dock genom maten vi äter. Kadmium lagras in i skelettet och njurarna, på lång sikt kan det orsaka benskörhet, njurskador och cancer.

Kandidatförteckningen

Kandidatförteckningen är en lista över ämnen som enligt EU har särskilt farliga egenskaper som kan medföra allvarliga och bestående effekter på människors hälsa och på miljön. Listan innefattar exempelvis ämnen som orsakar cancer, genförändringar, försämrad reproduktionsförmåga och hormonstörningar. Även ämnen som är svårnedbrytbara och ansamlas i organismer finns med.

Kemikalieförteckning

Alla kemiska produkter som finns på en förskola och skola och som kan innebära risker ur hälso- och miljösynpunkt

ska finnas i en kemikalieförteckning. Det är en lista där verksamheten skriver upp alla märkningspliktiga kemiska produkter, produkter märkta med en farosymbol. I förteckningen ska det framgå produktens namn, användning, information om hälso- och miljöskadlighet samt klassificering om hälso- och miljöfarlighet. Genom kemikalieförteckningen får man kunskap om sina kemikalier, en överblick över deras farlighet samt påverkan på människors hälsa och miljön.

Kemikalieinspektionen

Sveriges statliga myndighet som arbetar med kontroll av kemikalier för att skydda människors hälsa och miljön från farliga ämnen. Se www.kemi.se

Kemisk produkt

En kemisk produkt är en blandning av olika kemiska ämnen som inte är en vara, se ”vara”. Till denna kategori hör exempelvis rengöringsmedel, färg och kriter.

Märkningspliktiga kemikalier

En kemisk produkt som är bedömd som såpass farlig att den ska vara märkt med farosymbol eller faropiktogram enligt CLP-förordningen eller KIFS:2005:7. Från och med juni 2015 ska enbart farosymboler som de till höger finnas på nyinköpta produkter.

Nanopartiklar

Nanopartiklar är ett samlingsnamn för mycket små partiklar, mindre än 100 nanometer i diameter. Nanopartiklar kan lätt komma in i våra kroppar då de är så små och kan innebära risker för människors hälsa och miljö. Nanopartiklar kan finnas i elektronik, textilier, sportredskap och hudvårdsprodukter. Det finns risk att nanopartiklar framförallt kan skada lungorna.

Organofosfater

Organofosfater är en stor grupp ämnen som används som flamskyddsmedel, som mjukgörare i plaster och i växtskyddsmedel. På förskolor är äldre vilomadraser i skumgummi med plast-överdrag en sannolik exponeringskälla för organofosfater. De förekommer också i golvpulish. Ämnen samlas i damm som barn får i sig när de andas eller sväljer. Organofosfater kan ha negativ påverkan på människors hälsa och miljö och bland annat påverka förekomsten av cancer, orsaka skador på hjärna och nervsystem.

Nonylfenoler, antimögelmedel och färgrester i nya textilier

Under framställningsprocessen av textilier används många olika kemikalier, färgämnen och tillsatser för att ge textilen dess önskvärda egenskaper. Vissa kemikalier kan ha negativa effekter på hälsan. Nonylfenol misstänks vara hormonstörande och azofärgämnen är cancerframkallande och kan påverka arvsmassan. Formaldehyd, färgämnen, antimögelmedel och konserveringsmedel kan ge upphov till allergiska reaktioner. Därför är det bra att alltid tvätta nya textilier en eller ett par gånger innan de används.

Perfluorerade ämnen

För att impregnerade textilier och papper ska få en vatten-, smuts- och fettavvisande yta används ofta perfluorerade ämnen. De finns även i bland annat brandsläckningsskum och rengöringsmedel. Perfluorerade ämnen påverkar bl.a. förmågan att få barn och misstänks vara cancerframkallande.

PRIO-databasen

Ett webbaserat verktyg framtaget av Kemikalieinspektionen som fungerar som en guide för den som vill minska användningen av kemikalier som har negativa effekter på människors hälsa och miljö. Det är ett bra verktyg för att identifiera prioriterade riskminskningsämnen och utfasningsämnen.

Prioriterat riskminskningsämne

Ett ämne utpekad av Kemikalieinspektionen för att det bör ges särskild uppmärksamhet. Ämnet måste alltid bedömas i den aktuella användningen och utifrån den risk som då kan uppkomma. Till denna grupp hör ämnen som exempelvis har hög akut giftighet, är allergiframkallande eller miljöfarliga. Prioriterade riskminskningsämnen bör fasas ut ur förskole- och skolmiljön i så hög grad som möjligt.

Säkerhetsdatablad

Den som använder kemiska produkter i sitt arbete behöver få information om deras farliga egenskaper, risker och hur de hanteras på ett säkert sätt. Denna information sammanställs i produktens säkerhetsdatablad. Förskolan och skolan behöver för varje faroklassad kemisk produkt ha ett säkerhetsdatablad. Företag som släpper ut kemiska produkter på marknaden är skyldiga att lämna säkerhetsdatablad till den som använder produkten yrkesmässigt. Säkerhetsdatabladet erhålls via leverantör eller tillverkare.

Tungmetaller

De mest kända är bly, kvicksilver och kadmium, men även krom, kobolt, nickel, koppar, zink, arsenik, selen, silver med flera räknas som tungmetaller. De förekommer ofta i oäkta smycken, lågenergylampor, elektronik och varor av PVC-plast. De hamnar i våra kroppar eftersom de finns i luften vi andas, maten vi äter och i det vi tar i med händerna. Exempel på hälsoeffekter kan vara bensörhet, cancer, diabetes, hjärt- och kärlsjukdomar samt skador på nervsystemet.

Utfasningsämnen

Ämnen utpekade av Kemikalieinspektionen för att de har så farliga egenskaper att de inte bör användas eller släppas ut i miljön. Hit räknas ämnen som kan påverka förmågan att få barn, påverka arvsmassan samt orsaka cancer. Utfasningsämnen får inte förekomma i förskole- eller skolmiljön.

Vara

Ett föremål som under produktionen får en särskild form, yta eller design, vilken i större utsträckning än dess kemiska sammansättning bestämmer dess funktion. Exempelvis en leksak, möbel eller mobiltelefon.

MILJÖMÄRKNINGAR

Det är lätt att tänka att en miljömärkt produkt automatiskt är det bästa alternativet för både miljö och hälsa, men så är inte alltid fallet. Det gäller speciellt för hygienprodukter och tvättmedel. Även om de är miljömärkta kan de innehålla parfym och irriterande ämnen som kan påverka hälsan och vara allergiframkallande. Observera därför att det är bäst att välja produkter som både är miljömärkta och parfymfria.

Astma- och allergiförbundets märkning

Produkter med Astma- och allergiförbundets märkning är fria från parfym, allergiframkallande och irriterande ämnen. Märkningen finns bland annat på hygienprodukter, bäddprodukter, och dammsugare.

Bra miljöval

Bra Miljöval är Naturskyddsföreningens egen miljömärkning för varor och tjänster. Syftet med märkningen är att minska användningen av miljö- och hälsofarliga ämnen. Barnprodukter ska t.ex. vara helt parfymfria.

Kraven av märkningen skärps regelbundet. Märkningen finns inom olika produktgrupper, allt från färdmedel till diskmedel.

CE-märkning

CE-märket innebär att varan uppfyller de regler om säkerhetskrav som ställts inom EU. I Sverige får leksaker utan CE-märkning inte säljas till konsumenter. Ett problem med märkningen är att det är producenten av en

vara som sätter märket på sin produkt. Det finns ingen extern kontroll av att varan uppfyller de krav som ställs och därför händer det att produkter säljs trots att de inte uppfyller alla regler. För att undvika att osäkra produkter köps in är rekommendationen att köpa produkter från välkända tillverkare och märken.

EU Ecolabel

EU Ecolabel är en gemensam miljömärkning inom EU.

För att få märkas måste en produkt uppfylla kriterier för kvalitet, miljö och funktion under varans hela livscykel. Kraven ökar successivt och måste följas för att märkningen ska få behållas. Märkningen finns inom 26 produktgrupper, främst färg och textilier men även hygienprodukter.

FSC

Organisationen Forest Stewardship Council (FSC) främjar hållbart skogsbruk ur miljöperspektiv och socialt ansvar. Råvarans ursprung på FSC-märkta produkter går att spåra, vilket underlättar för konsumenten att göra medvetna val. Märkningen finns på produkter tillverkade av skogsråvara, till exempel träprodukter och papper.

KRAV

KRAV är en av Sveriges miljömärkningar för ekologisk mat. KRAV utgår från den ekologiska grunden och ställer höga kvalitetskrav på bland annat god djursorg, socialt ansvar och minskad klimatpåverkan. KRAV-certifierad mat odlas utan kemiska bekämpningsmedel och innehåller inga naturfrämmande tillsatser.

PEFC

PEFC är en global organisation som främjar ett hållbart skogsbruk. Kriteriet för att en pappersvara eller träprodukt ska få bära märkningen är att minst 70 procent av den ska innehålla PEFC-godkänd skogsråvara. Kontroll sker under hela produktionskedjan av en vara. Märkningen finns på produkter tillverkade av skogsråvara, till exempel trävaror och papper.

Svanen

Produkten ska uppfylla en rad olika miljö- och hälsokrav som ställs utifrån gällande lagstiftning och Svanens egna krav. Svanen är Nordens officiella miljömärke för varor och tjänster. Märkningen ställer hårda krav på produkter ur ett livscykelperspektiv, från råvara till avfall. Kraven på produkterna skärps kontinuerligt för att utveckla en hållbar produktion. Idag finns Svanen inom 63 produktgrupper, bland annat leksaker. Svanenmärkta leksaker garanterar bland annat att kraven för CE-märket uppfylls.

Ökotex

Ökotex-standard 100 är ett certifieringssystem för textilier. Märkningens kriterier gäller för textilier från råmaterial till färdig produkt.

Certifieringen garanterar att inga farliga eller otillåtna kemikalierester finns i den färdiga produkten. Märkningen finns bland annat på hemtextilier, bäddprodukter, tygleksaker med mera.

LÄSTIPS

Folkhälsomyndigheten:

Allmänna råd om städning i skola och förskola
Allmänna råd om ventilation

Kemikalieinspektionen & Håll Sverige Rent:

Pedagogiskt material för en giftfri förskola och skola
Webbutbildning för personal

Kemikalieinspektionen:

Kemikalier i barns vardag
Om en lampa går sönder

Nacka kommun:

Egenkontroll för hälsa och miljö – så funkar det
Sorteringsguiden

Stockholms stad:

Kemikaliesmarta förskolor
Webutbildning för förskolepersonal, föräldrar och övriga

Naturskyddsföreningen:

Lathund för att giftbefria förskolor
Inventering av förskolan med direkta åtgärdsförslag

Upphandlingsmyndigheten:

KemikaliekraV vid upphandling för en giftfri förskola
Webutbildning för upphandlare och förskolepersonal

Produktvalssystem för en giftfri byggnad:

Byggvarubedömningen.se
Bastaonline.se
Sundahus.se

Skrifter och annat material finns på webben – se www.folkhalsomyndigheten.se, www.kemi.se, www.nacka.se och www.naturskyddsforeningen.se